

Giganci Nauki

<https://gigancinauki.pl/gn/biogramy/84010,Chodkiewicz-Aleksander.html>
2022-10-06, 11:59

Chodkiewicz Aleksander

CHODKIEWICZ Aleksander (4 VI 1776, Czarnobyl – 24 I 1838, Młynów), chemik i technolog, generał. Syn Jana Mikołaja, starosty żmudzkiego, i Ludwiki z Rzewuskich, córki hetmana wielkiego koronnego.

Edukację pobierał najpierw w domu, a od 1790 w warszawskim pensjonacie dla młodzieży magnackiej, kierowanym przez M. Nikutę, profesora Szkoły Rycerskiej. Mianowany przez T. Kościuszkę majorem gwardii narodowej, brał udział w insurekcji 1794. Po jej upadku wystąpił z wojska i osiadł w dobrach na Wołyniu, gdzie poświęcił się pracy literackiej oraz naukowej, a także działalności społeczno-kulturalnej. Współdziałał (także finansowo) m.in. przy organizacji gimnazjum wołyńskiego w Krzemieńcu. Przebywał często w Wilnie oraz w Warszawie, gdzie prowadził dom otwarty. Jako miłośnik sztuki scenicznej, pisywał krytyki teatralne oraz wystawiał własne lub tłumaczone z francuskiego utwory dramatyczne. Brał także udział w życiu politycznym. W sejmie w 1809 należał do grona posłów opozycyjnych. Po zajęciu Wilna przez Napoleona I, Ch. został członkiem Komitetu Siły Zbrojnej w Rządzie Tymczasowym. Mianowany 13 VII 1812 pułkownikiem, wystawił na własny koszt 18. pułk piechoty, był także adiutantem gen. J. Kossakowskiego. W 1813 uczestniczył ze swym pułkiem w obronie Modlina, jako jedyny odmówił podpisania aktu kapitulacji twierdzy (25 XII) i dostał się do niewoli rosyjskiej. Po utworzeniu w 1815 Królestwa Polskiego zajmował się organizowaniem wojska, w 1819 został zwolniony na własną prośbę ze służby w stopniu generała brygady. Od 1818 działał politycznie w senacie, a od 1820 w sejmie (w 1819 za ostrą krytykę wielkiego księcia Konstantego pozbawiono go godności senatora kasztelana). W 1826–28 był więziony w Petersburgu za kontakty z dekabrystami, potem przebywał przez rok w Żytomierzu pod nadzorem policji, a następnie na stałe osiadł w Młynowie.

Ważniejsze tematy badań Ch. obejmowały: prace nad termometrem powietrznym, lunetą-kątomierzem do pomiarów odległości, stosem galwanicznym Zamboniego oraz ciężarem światła. Prowadził także obserwacje meteorologiczne na Wołyniu, ich rezultaty z lat 1806–10 przekazał TWPN. Wydał tablice stosunku miar dawnych do francuskich (metrycznych). Był współautorem (wspólnie z J. Gay-Lussakiem) metody analizy elementarnej, polegającej na całkowitym spalaniu substancji w specjalnym aparacie z użyciem chloranu potasu jako środka utleniającego. Sposób ten został opisany w podręczniku Ch. *Chemia* (obecnie powszechnie przypisuje się tę metodę Gay-Lussackowi oraz L. Thénardowi). Ch. udoskonalił dmuchawkę tlenowo-wodorową, przy użyciu której wykonywał eksperymenty przed członkami TWPN, topiąc platynę, magnezję, glinę, krzemionkę itd. Opracował nowy sposób otrzymywania sodu i potasu, polegający na ogrzewaniu potażu lub sody z opiłkami żelaznymi w zamkniętej rurze żelaznej (była to modyfikacja wcześniejszej metody, opisanej w 1808 przez Gay-Lussaca oraz Thénarda), a także obszerne dzieło dotyczące badań nad naturą chloru *Rozprawa o gazie kwasu solowego ukwaszonego, czyli chlorynie* (Warszawa 1819) – interesujące pod względem doświadczalnym, chociaż oparte na błędnych założeniach oraz zawierające niesłuszne wnioski, gdyż w tym okresie fakt, iż chlor jest pierwiastkiem, nie został jeszcze dowiedziony. Spośród jego prac z zakresu technologii do ważniejszych należały m.in.: podręcznik nauki o przygotowywaniu piwa (1811), badania nad otrzymywaniem ałunu, cyjanku żelaza, polewami ceramicznymi, czyszczeniem olejów świetlnych oraz publikacja o czerwcu polskim. Ch. sprowadził pierwszą na ziemiach polskich prasę litograficzną, a także pracował nad udoskonaleniem atramentu i papieru do litografii. Jego najważniejszym dziełem była siedmiotomowa *Chemia* (Warszawa 1816–20), zawierająca w pierwszych czterech tomach wykład chemii nieorganicznej, w piątym organicznej, w szóstym – zwierzęcej, zaś ostatni tom stanowił pierwszy polski systematyczny podręcznik chemii analitycznej.

Ch. urządził w swoim domu przy ul. Miodowej dobrze wyposażone laboratorium chemiczne, z którego pozwalał

korzystać m. in. młodzieży zainteresowanej naukami przyrodniczymi. W pałacu w Młynowie, którego budowę Ch. ukończył, zgromadził cenne zbiory biblioteczne, bogate archiwum, galerię obrazów oraz liczne dzieła sztuki; posiadał również przez pewien czas własny teatr oraz orkiestrę. Większa część zgromadzonych przez niego zbiorów została zniszczona przez bolszewików, ocalałe szczątki znajdują się w Muzeum Narodowym w Krakowie oraz w Młynowie.

Ch. był członkiem wielu towarzystw oraz instytucji naukowych, m.in. TWPN (1804), Komisji Edukacyjnej Litewskiej (1807), Akad. Nauk w Petersburgu (1818), członkiem honorowym Uniw. Wileńskiego (od 1819), towarzystw: rolniczego oraz galwanicznego w Paryżu, mineralogicznych w Jenie oraz w Petersburgu, a także farmaceutycznych w Wilnie i Petersburgu.

Ch. interesował się także literaturą oraz poezją, odbijał na własnej prasie litograficznej wizerunki sławnych Polaków i opracowywał ich życiorysy (*Portrety wsławionych Polaków*, Warszawa 1820). Był autorem (i tłumaczem) powieści oraz poematów tragicznych w stylu pseudoklasycznym i sztuk teatralnych. W TWPN bardzo energicznie przeciwstawił się próbie dyskryminowania A. Sterna.

PSB (T. Estreicher, H. Mościcki).

W. Leppert: *Aleksander hr. Chodkiewicz, „Chemik Polski”* 1910, t. 10, nr 10–11; H. Lichocka: *Historia poszukiwania leku w roślinach w Polsce 1800– 1856*, Warszawa 2002, s. 267–271.

Marcin Dolecki

[Poprzedni](#)
[Następny](#)